Petri Räsänen

Talouden ja politiikan monet punokset

Haastattelussa Dani Rodrik

Hänen perimmäisiä kantojaan arvuutellaan ja arvostelukykyään ihaillaan. Harvardin yliopiston kansainvälisen poliittisen talouden professori Dani Rodrik (s. 1957) on saanut kehuja ”loistavasta tutkijuudesta”, ”luovasta ajattelusta” ja ”valistuneesta uusklassismista”[1]. Taloudellis-poliittisia uudistuksia hallinnut sääntelyvastainen teknokratia vakautus-, vapautus- ja yksityistämisuskoisine patenttiratkaisuineen pitää vaihtaa tapauskohtaiseen kriittiseen harkintaan. Näin tiivistyy Rodrikin 90- ja 00-luvun yleissanoma. Keväällä suomeksikin ilmestyvä *Globalisaation paradoksi* (Globalization Paradox, 2011) edustaa 2010-luvun syvällistä kasvu- ja kehityspohdintaa. Se on tehnyt Rodrikista alansa johtavan tutkijan. Turkkilaisälykköä on kuvailtu ”nihilistiseksi”: hän näyttää rajaavan taloustuntijoiden tehtävän kysymysten esittämiseen[2]. Rodrik saakoon vastausvuoron.

Millaisena näette taloustietelijöiden roolin julkisessa keskustelussa? Vaikuttaa siltä, että vaikka monet taloustieteilijät tunnustavat valtion rooliin markkinahäiriöiden hoitamisessa ja joissakin eettisissä kysymyksissä, tarkastelu jää yleisesti ottaen kapeaksi. On sallittua puuttua markkinasopimusten aiheuttamiin negatiivisiin ulkoisvaikutuksiin ja toteuttaa tulonjakopolitiikkaa jonkin oikeudenmukaisuuskäsityksen pohjalta. Tämän pidemmälle, ikään kuin ideologisempiin kysymyksiin, ei mennä. Mitä esimerkiksi taloustieteessä vaalittu rationaalisuusoletus merkitsee reaalimaailman tulkinnalle ja yhteiskuntien rakentumiselle? Kannattaako taloustieteellistä järkikäsitystä itsessään kritisoida?

Suurin osa julkiseen politiikkaan liittyvää taloustiedettä on ideologista, vaikka taloustieteilijät haluavatkin muuta väittää. Taloustieteilijöillä on syvään juurtunut mieltymys ”tehokkuuteen” resurssien kohdentamisen merkityksessä. Tämä johtuu ehkä siitä, että tieteenala käsittelee ensi sijassa tehokkuutta – sillä ei ole paljonkaan sanomista siitä, millaiselta ’hyvän yhteiskunnan’ tulisi näyttää. Taloustieteilijöistä myös tuntuu, että julkisessa keskustelussa ei useinkaan kiinnitetä huomiota joidenkin ratkaisujen tehottomuuteen. Useimmat ihmiset esimerkiksi kannattavat protektionismia työpaikkojen säilyttämiseksi, vaikka yhden työpaikan säästämisen kustannukset ovat monta kertaa suuremmat kuin työttömäksi jäämässä olevan henkilön palkka.

En kuitenkaan näe ongelmaa siinä, että taloustieteilijät puolustavat tehokkuutta ja taloustieteellistä rationaalisuutta tässä erityisessä mielessä. Kunhan he vain ovat täysin selvillä, että he puolustavat juuri näitä asioita rajatuissa merkityksissään. Ja kunhan heidän äänensä ei kuulu keskustelussa ainoana tai ylimpänä.

Kuva: Andrzej Barabasz (CC BY-SA 3.0)

Miten suhtaudutte Amartya Senin (s. 1933) kritiikkiin taloustieteellistä rationaalisuutta kohtaan ja ajatukseen ’sitoumuksista’ (*commitments*) eräänä inhimillisen toiminnan motiivina?[3] Tuntuu, että valtavirran taloustiede on siinä määrin kiintynyt ajatukseen toiminnan itsekkyydestä, että tämän kaltainen järkevyyskäsityksen laajentaminen ei istu siihen.

Itsekkyys on tietynlainen lähtökohta taloustieteessä, mutta todellisuudessa se ei ole loukkaamaton. On yhä

enemmän tutkimuksia, joissa otetaan huomioon, että ihmiset eivät aina ole itsekkäitä tai rationaalisiakaan. Identiteetin taloustiede, kiintymykselliset suhteet, normit, luottamus ja yhteistyö ovat hyvin vahvasti mukana valtavirrassa. Taloustieteessä on minusta huomattavaa joustavuutta.

Mitä tulisi tehdä sille, että ihmiset eivät yleisesti ottaen ymmärrä taloustiedettä?

Iso osa taloustiedettä on arkijärkeä: älä laita kaikkia munia samaan koriin, säästä tulevaisuuden varalle, huomioi kannustimet, suhteuta menot tuloihin, ja niin edelleen. Joidenkin kysymysten tarkastelu edellyttää kuitenkin harjaannutettua intuitiota: ajatukset yleisestä tasapainosta (kun tarkastellaan eri markkinoiden välisiä vuorovaikutuksia), toiseksi parhaasta vaihtoehdosta (jolloin tarkastellaan markkinoiden epätäydellisyyksien vaikutuksia samanaikaisesti useamman kuin yhden markkinan puitteissa) ja koordinaatio-ongelmat (eli ajatus siitä, että yksilöiden kannalta suotuisa käyttäytyminen johtaa yhteiskunnan tasolla epäsuotuisiin seurauksiin). Tämän tyyppiset tarkastelut tuottavat odottamattomia ja intuition vastaisia tuloksia. Tämä on taloustieteen vahvaa puolta.

Myönnän, että meidän pitäisi osata paremmin välittää taloustiedettä maallikoille. Talouden tutkiminen vaatii kuitenkin teknistä ammattitaitoa, eikä meidän tulisi hävetä sitä.

Oikeudenmukaisuus ja demokratia

Markkinatalousyhteiskunta näyttää sopivan hyvin yhteen liberaalin oikeudenmukaisuuskäsityksen (laillisuusperiaatteen) mutta ei sen vaihtoehtojen kanssa. Näitä voisivat olla kommunitaristinen ajatus yhteiskunnassa tunnustettujen arvojen kunnioittamisesta, velvollisuuseettinen ajatus 'moraalisesti oikeasta' toiminnasta tai vaikkapa reilu kauppa (jonka mukaan tuotteiden hintojen tulisi heijastaa myös jotakin enemmän kuin kaupantekijöiden tavoitetta maksimoida oma hyötynsä). Näettekö tässä mitään ongelmaa?

En ole oikein varma. Standarditaloustiede osoittaa, että silloin kun iso joukko oletuksia pitää paikkansa, markkinatalous on tehokas järjestelmä tämän sanan erityisessä merkityksessä: emme voi parantaa kenenkään materiaalista hyvinvointia huonontamatta jonkun toisen hyvinvointia. Siinä se. On epäselvää, tarkoittaako tämä sellaisen "markkinatalousyhteiskunnan" puoltamista jossa, Harvardin kollegani Michael Sandelin (s. 1953) sanoin, kaikki on myytävänä[4]. Tämä valinta vaatii täydentäviä normatiivisia arvostelmia, joiden tekemisessä taloustieteilijöillä ei ole erityistä etulyöntiasemaa.

Taloustutkijoilla sen sijaan on etulyöntiasema siinä, että he voivat kertoa, mitkä ovat tiettyjen yhteiskunnallisten järjestelyjen todennäköiset seuraukset. Tarkastellaan esimerkiksi mainitsemaanne 'reilun kaupan' ajatusta. Kun määritellään tarkasti, mitä tällä käsitteellä tarkoitetaan, voin kertoa, mitkä ovat sen todennäköiset taloudelliset seuraukset (kuka voittaa, kuka häviää, mitä tapahtuu tehokkuudelle, taloudelliselle kasvulle...). Ainakaan taloustieteilijänä en kuitenkaan voi sanoa, pitäisikö kannattaa ennemmin reilua kauppaa kuin vapaakauppaa – ainakaan tekemättä koko joukkoa moraalisia arvostelmia.

Mihin asetutte yleisellä tasolla demokratiakysymyksessä? Liberalistinen demokratiakäsitys painottaa yksilöllisten preferenssien koontia julkisiksi valinnoiksi ja vaalien merkitystä poliittisen vallan väärinkäytön ehkäisemiseksi. Deliberatiivinen demokratiakäsitys, joka näyttää olevan lähellä joitakin näkemyksiänne, korostaa mahdollisuutta mennä yksilöllisten preferenssien koontia pidemmälle ja ottaa huomioon myös julkisten valintojen ei-yksilölliset perustat, kuten yleisesti hyväksytyt normit, itseisarvot, seniläiset 'sitoumukset' ja ehkä jonkinlaisen taloustieteellistä laajemman hyvinvointikäsityksen.

Kannatan hyvin vahvasti deliberatiivista demokratiaa. Tähän on kaksi syytä. Ensinnäkin minusta on tärkeää, että ihmiset saavat enemmän tietoa poliittisten päätösten seurauksista, ja keskustelu on yksi tapa jakaa tietoa. Toiseksi ajattelen, että yksilölliset preferenssit ovat jossain määrin muovautuvia ja muokkautuvat sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa. Mikäli meidän on pakko kohdata toistemme huolet ja murheet, saatamme olla halukkaampia kohtuullistamaan omia haluja ja toiveitamme.

Tämä kaikki tietenkin teoriassa. Deliberatiivisen demokratian täytäntöönpano on käytännössä iso ongelma.

Yksi pääehdotuksistanne kansallisen demokratian vahvistamiseksi on Maailman kauppajärjestön sääntöjen uudistaminen: WTO valvoisi kauppasopimuksiin liittyvien päätösten demokraattisuutta kansallisvaltioiden tasolla. Luuletteko, että tämä onnistuisi ilman muita perinpohjaisia muutoksia kansainvälisen kaupan ideologisissa ja käytännöllisissä perusoletuksissa? Sallivatko vallitseva taloudellis-liberaalinen ajattelu (kuten sitoutuminen globaaliin kilpailuun) sekä muiden kansainvälisten taloudellisten organisaatioiden (IMF, G7, G20...) ja monikansallisten yritysten valta näin radikaalin muutoksen?

Ajattelen, että kansainväliset normit muuttuvat ja niillä on merkitystä. Korruptiosta puhuminen oli tabu Maailmanpankille ja Kansainväliselle valuuttarahastolle (IMF) ennen 1990-lukua, nyt siitä on tullut keskeinen osa niiden tehtävää. Samoin liiketoiminnan läpinäkyvyydestä on tullut paljon tärkeämpi huolenaihe. Luullakseni ymmärrämme lopulta demokraattisen keskustelun ja kansallisen tilivelvollisuuden ratkaisevan merkityksen avoimen talouden ja kansainvälisten sääntöjen rakentamiselle. Olen siis toiveikas.

Kansainvälinen kauppa ja TTIP

Entäpä jos kansainväliset kaupan säännöt käännettäisiin nurin perin: oletusarvona olisivat erilliset ja ajallisesti määritellyt kansallisvaltioiden (tai niiden ryhmittymien) väliset monikansalliset kauppasopimukset? Tällöin vaatimus kauppasopimuksia puol-

tavalle keskustelulle uusiutuisi aika ajoin, mikä voisi tehdä kauppaan liittyvistä kysymyksistä näkyvämpiä päivänpolitiikassa. Vai sotkisiko tämä täysin taloudellisten hyötyjen hakemisen kansainvälisestä kaupasta?

Tämä on mielenkiintoinen ajatus. Mutta mahtaisikohan se myös luoda liikaa epävarmuutta sopimusten uusimisen kannalta ja olla liian kielteistä kaupalle ja sijoituksille? Meidän täytyy löytää sopiva tasapaino äänestäjien kädet sitovien jäykkien sääntöjen ja liian helposti uudelleen neuvoteltavien sääntöjen välillä.

Transatlanttinen kauppa- ja investointikumppanuus (TTIP) näyttää keskittyvän moneen sellaiseen kysymykseen, joita nostatte esiin tarkastellessanne kansallisen demokratian näkymiä: taloudellisen tehokkuuden saavuttaminen kansainvälisen kaupan liiketoimintakustannuksia vähentämällä, ylikansallisten yritysten mahdollisuus haastaa kansallisia hallituksia oikeuteen niiden voittojen vahingoittamisesta, avoimen keskustelun puute kaupasta, teknokraattisuus ja niin edelleen. Mitä ajattelette TTIP:stä?

TTIP:n huolestuttavimpana osana näen investoijien ja valtioiden välisten kiistojen ratkaisumenettelyn. Kuten Kuten kirjassani *Globalisaation paradoksi* esitän, tähän liittyvät mekanismit suosivat kansainvälisen kaupan ja investointien intressejä kotimaisten etujen kustannuksella. Ne luovat jonkinlaisen oikeudellisen kahtiajaon, jossa yrityksillä on pääsy erilliseen ja joustavampaan lakijärjestelmään kuin yksilöillä. Kehitysmaat hyväksyvät tämän tyyppiset ratkaisut, koska ne näkevät omat lailliset järjestelmänsä kehnoina, ja niiden täytyy tarjota jonkinlainen vakuutus ulkomaisille investoijille. On kuitenkin vaikea puolustaa tällaista kiistojen ratkaisumenettelyä Yhdysvalloissa ja Euroopassa, jossa lailliset instituutiot ovat jo alkujaankin suhteellisen korkealaatuisia.

Viitteet & Kirjallisuus

1 Ks. Duncan Green, *Silent Revolution. The Rise and Crisis of Market Economics in Latin America.* (1991). 2. p. Monthly Review, New York 2003, 273; Will Hutton, *The Writing on the Wall. Why We Must Embrace China as a Partner or Face It as an Enemy.* Free Press, New York 2006, 168; Timothy I. Palley, *From Financial Crisis to Stagnation. The Desruction of Shared Prosperity and the Role of Economics.* Cambridge University Press, Cambridge 2012, 199. Vrt. Rodrikista ”päivitetyn liberalismin” edustajana, politiikan ja valtion roolin puolustajana talouskehityksessä, Joseph M. Parent, *Uniting States. Voluntary Union in World Politics.* Oxford University Press, Oxford 2011, 19.

2 Ks. John Williamson, The Washington Consensus as Policy Prescription for Development. Teoksessa *Development Challenges in the 1990s. Leading Policymakers Speak from Experience.* Toim. Timothy Besley & Roberto Zagha. World Bank / Oxford University Press, Washington 2005, 33–53; 49. Williamson sanoo jakavansa Rodrikin tapaustutkimusponnen.

3 Amartya Sen, Goals, Commitments, and Identity. *The Journal of Law, Economics, & Organization.* Vol. 1, No. 2, 1985, 341–355.

4 Michael Sandel, *What Money Can't Buy? The Moral Limits of Markets.* Farrar, Straus & Giroux, New York 2012, erit. 9.